

ДИАЛОГЪТ И ОБРАЗОВАТЕЛНИТЕ МУ ФУНКЦИИ ПРИ ОБУЧЕНИЕТО ПО БЪЛГАРСКИ ЕЗИК И ЛИТЕРАТУРА В ПЕТИ КЛАС

Снежанка Добрева, Тодорка Ангелова

THE DIALOGUE AND ITS EDUCATIONAL FUNCTIONS IN STUDYING BULGARIAN TO FIFTH GRADERS

Snezhanka Dobрева, Todorka Angelova

Key words: dialogue, technological model, reception and production of dialogical text, communicative situation, comparison of text dialogues, educational functions.

Summary: In the article the profound work on the dialogue according to the new syllabus of Bulgarian for five grade is presented as an effective technological model in the contemporary pedagogical discourse. The effectiveness and suitability of suggested various exercises (organized in four technological models) is situated in the context of aims of modern education in Bulgarian- learning and bettering students' skills to take part in communicative meaningful discourse. Suggested through number of exercises models (for reception and analysis of text dialogues, for comparison of monologue and dialogue texts, for producing of dialogues suitable for concrete communicative situation) actualize behavior stereotypes of dialogue communication with positives, related to laconic/economic utterances, clarity, proper notion to the other, evaluation of the opinion of the opponent, etc.

Очевидна е провокативността на предложеното заглавие на статията – кой диалог ще бъде предмет на обсъждане и коментар – диалогът в педагогическия дискурс (между учител и ученици, между самите ученици, между ученици и текст) или учебното съдържание за диалог по новата учебна програма за пети клас по български език. Заглавието имплицитно поставя въпроса за възможността/невъзможността за откъсване на преподаваното учебно съдържание за диалог от технологичния модел на преподаването му в диалогов тип педагогически дискурс, провокира размисли за целесъобразността на диалогичността в педагогическата ситуация на урока.

В таксономията от цели на обучението по български език е акцентирана значимостта на комуникативната компетентност. Тази компетентност, разчетена през методическите аспекти на съвременния интерактивен педагогически дискурс, предполага, от една страна, обосноваване на система от педагогически задачи, от друга – извеждане на целесъобразни действия по овладяване на умения за решаване на комуникативни задачи. Добрите технологични модели в съвременния педагогически дискурс се съотнасят с успешност и резултатност по придобиване и усъвършенстване на компетентности от учениците за участие в комуникативно пълноценен дискурс. Тези компетентности в

учебната програма по български език са съотнесени и с умения за адекватно участие в диалог. Новата учебна програма по български език за пети клас¹, в частта очаквани компетентности по темата (от раздела за развиване на комуникативни компетентности) „Диалог. Представяне и самопредставяне“, актуализира като очаквани резултати следните умения: ученикът „Участва в диалог в официална и неофициална обстановка, като съобразява своите въпроси и отговори с тези на останалите участници в диалога; Умее да изслушва събеседника си и да оспорва мнение, различно от своето, като проявява толерантност и учтивост в общуването; Поставя логическо ударение, като се съобразява с комуникативната цел; Представя себе си и друг човек (включително и по електронен път) според правилата на речевия етикет”². На равнище цели за предвидените от учителя в конкретното разпределение урочни единици по учебното съдържание за диалог тези общи цели могат да бъдат декомпозирани в поредица от конкретни цели, като например: осъзнаване на ролята на диалога в различни сфери на общуване (с акцент върху ежедневно общуване), осъзнаване на общуването като средство за размяна на информация, споделяне на мисли и чувства при извършване на съвместна дейност; изграждане на умения за участие в диалог в официална и неофициална обстановка при съобразяване на въпросите и отговорите с тези на останалите участници в диалога; изслушване на събеседник/събеседници и оспорване на различно мнение при проявяване на толерантност и учтивост в общуването; поставяне на логическо ударение съобразно комуникативна цел; познаване и коментиране на ролята на диалога в художествени текстове като средство за характеризирание на литературни герои и други подобни [Георгиева и др. 2016: 106].

Акцентът в разработката е поставен върху възможните технологични решения за усвояване на учебното съдържание за диалог. Направен е опит да се обоснове целесъобразността на диалогичността в педагогическата комуникация, на толерантността и взаимоуважението между комуникантите в педагогическия дискурс при придобиване на знания и умения за същността на диалога, характеристики на участниците в диалогичното общуване и специфика на взаимоотношенията им в контекста на успешността на

---

¹ Има се предвид Учебна програма по български език и литература, компонент български език, за V клас (общообразователна подготовка). www.mon.bg.

²Очакваните резултати по учебното съдържание за представяне и самопредставяне и технологичните модели на работа за достигането им могат да бъдат предмет на отделно изследване. В настоящата статия проблемът за представяне и самопредставяне ще бъде актуализиран само с отделни елементи, имащи отношение към темата за диалога.

комуникацията. В статията са експлицирани варианти за вътрешнопредметни връзки при усвояване на учебното съдържание за диалог в контекста на разнообразни ключови компетентности по учебна програма – дигитални умения, умения за учене, социални компетентности (умения за работа в екип и за разбиране и спазване на кодекси на поведение, приети в различни общества и среди).

Експлицираните на равнище учебна програма резултати са възможни чрез добре планирана (още в годишното тематично разпределение) последователна работа (предвиденият брой часове е по преценка на учителя – при вписване в общия брой часове за развитие на комуникативни компетентности за съответния клас и съобразеност с възможностите и потребностите на конкретните ученици). Методическите модели за работа по темата за диалог са разнообразни, но водеща в тях целесъобразно е да бъде интерактивността и логиката на конкретното ѝ реализиране. Методическата концепция на авторите на статията за усвояването на посоченото учебно съдържание е представена не чрез вариант на конкретен урок или поредица уроци, а чрез предложени упражнения, организирани в типове технологични модели, които в конкретната практика могат да бъдат разнообразно компилирани, съотнасяни, допълвани, обогатявани и използвани в разнообразни по брой и тип урочни единици (по преценка на учителя).

Първи технологичен модел: Разграничаване на текст монолог от текст диалог.

У1 (1)³: Посочете верните твърдения за следния текст. Аргументирайте се. Твърдения: а) Участници в диалога са учителят, Петър, Георги; б) Темата на диалога е изпитването на ученика; в) Целта на общуването е да се покаже, че учителят не приема подказване по време на индивидуално изпитване; г) отношенията между общуващите отговарят на изискванията на речевия етикет в съответния тип обстановка на общуване. Аргументирайте се.

Учител: *Георги, предния час говорихме за традициите и ритуалите, свързани с Бъдни вечер. Припомни какво е важно да се прави този ден.*

Ученик: *На Бъдни вечер на трапезата се слагат постни ястия и се пали бъдник ...*

Учител: *Колко трябва да са ястията на брой?*

(Георги се затруднява, Петър се опитва да му подсказва, като с пръсти показва – 7 или 9)

Учител: *Петре, не подсказвай. Георги, опитай се да си спомниш четен или нечетен брой трябва да бъдат постните ястия на трапезата на Бъдни вечер ...*

---

³В статията се използват условни обозначения от типа У1(1), в които: У означава упражнение; първата цифра показва поредния номер на упражнението, а цифрата в скоби – съответния технологичен модел, от който е упражнението.

У2 (1) Прочетете текстовете.

А. ОРЕЛ И ОХЛЮВ

На върха на една липа
сред Стара планина
орелът съгледал гадинка нищожна,
гърбата,
рогата,
по-мръсна от змията,
от дявола по-грозна!...
– Какво ли е туй нещо тука? –
извикал Царят на въздуха. –
А, виждам, охлюв!... Игралото
на естеството,
животец във една черупка,
подвижна кратунка,
гневът или смехът на Божеството ...
Кажми ми, жалко ти творенье,
как се покачи тъй високо?
– С пълзенье! –
извика
рогатата гадинка.

Б. Из „Гатанки“ – Георги Струмски

– Пакостнико, палаво момче,
ти със всичко хитро се задяваш.
Рошиши разцъфтялото дръвче.
Птицата на клона полюляваш.
Тичам с изподраскани нозе.
Падам, ставам, гоня те замаян:
– Пакостнико,
шапката ми взе.
Спри се,
шегобиецо нехаен.

Що е то?

Припомнете си автора на текст А (Ст. Михайловски). За какво говори текст А? Каква е поуката от него? Как са назовани героите на баснята? Към какви техни качества насочват тези названия? Докажете, че в текст А има въпроси, които орелът поставя на самия себе си. Открийте диалоговите реплики между орела и охлюва. Защо от автора на баснята е предпочетена диалогична форма, а не монологична? Кой е отговорът на гатанката от текст Б? (Вятър) Как е назован вятърът в текста? Кой към кого се обръща в текст Б? Какви пунктуационни правила са спазени при записване на обръщанията? Може ли този текст да бъде определен като диалог? Направете морфологичен анализ на последната глаголна форма в гатанката. Коментирайте предпочетеността ѝ в контекста на съдържателно-структурните особености на целия текст.

УЗ (1) Познавате ли текста? Знаете ли неговия автор?

Добре си спомням първото си посещение в двореца. Посрещнаха ме принцесата и двете Правила, които бяха винаги при нея. Принцесата се осведоми за успехите ми, а след това ме попита с кои от нейните Правила съм се запознал вече. Като чу, че не познавам нито едно, тя плесна с ръце и в същата минута огромната зала на двореца започна да се пълни с Правила. Те бяха много, сигурно няколко стотици и пристигаха от различни провинции: от Морфология, Фонетика, Синтаксис ...

– Запознайте се – каза Граматиката, представи ме на Правилата и се оттегли в покоите си.

Започнах да се запознавам с Правилата. Боже мой, колко скучни и мрачни бяха те! Всяко от тях познаваше само себе си и не искаше да знае нищо повече.

– Трябва да ви кажа – ми казваше едно Правило, – че се пренася само на срички.

– Не бих ви препоръчал да пишете отрицателната частица „не” сято с глаголите – важно се намесваше в разговора друго Правило.

– Ето какво – развиваше мисълта си трето Правило, – отделяйте, моля, вметнатите думи със запетаи.

Това запознаване като че ли нямаше да има край. Вече не слушах какво ми говореха Правилата. И когато Граматиката ме прие за втори път и пак ме попита за тях, аз не можех да отговоря нищо.

Принцесата плесна с ръце и на вратата се появи висока строга Двойка.

– Придружете го до Правилата – ѝ заповяда Граматиката.

И отново започнаха безкрайните скучни разговори. Всеки ден Двойката ме завеждаше при Правилата, след това Двойката беше сменена от Тройка ... постепенно се запознавах все по-добре с Правилата и даже започнах да свиквам с тях. Правилата вече не ми изглеждаха скучни, а примерите, които даваха, бяха даже интересни. И когато се научих в какви случаи се пише запетая пред съюза и, Граматиката ме извика и каза:

– Сега ти познаваш всички мои Правила и аз няма да те задържам повече. Шестицата ще те изпрати ...

– А не може ли да остана? – попитах аз.

– Не, не може – отговори принцесата. – Чакат те други страни. Но ти се помъчи да не ме забравяш ...

Като монолог или диалог ще характеризирате текстовия откъс? Каква среща представя откъсът на Феликс Кривин „Принцеса Граматика“?⁴ От кои провинции са Правилата на Граматиката? Кой е представеният герой в откъса? От кого и на кого е представен този герой? Предположете с какви думи Принцеса граматика представя момчето. Прочетете само репликите от откъса, чрез които общуват героите на приказката. Чии са думите, подчертани в предложения текстов откъс? Защо не са произнесени тези думи? Как тези мисли влияят на общуването на момчето с Правилата на Граматиката и откъде се разбира това? (момчето не слуша какво му говорят правилата; не може да отговори на Граматиката нищо за Правилата). Защо момчето определя Правилата като

---

⁴ Тексът е откъс от книгата на Феликс Кривин „Великите Архимедовци“ [Кривин 1977: 10 – 12].

скучни и мрачни? Защо Граматиката не представя Правилата, а ги оставя сами да се представят? Кой са акцентите в самопредставянето на Правилата?

У4 (1) Попълнете таблицата, като имате предвид диалогичните текстове в следните ситуации.

Ситуация 1: След приключване на олимпиадата по български език и литература седмокласник решава да отиде с приятели на барче. Там обсъждат варианта, който им се е паднал на олимпиадата. Изказват открито мнението си. Ето част от диалога им.

- Текстът беше шибан.
- Да, гадничък.
- А и тези задачи за фразеологизми ми взеха акъла.
- И аз запецнах.
- Хайде, стига сте дрънкали. Олимпиада, че олимпиада.
- Прав си. Къде поемаме сега?

Ситуация 2: В следващия час по български език госпожата ви помолва да споделите с няколко изречения впечатленията си от предложения вариант на олимпиадата.

– Затрудниха ни задачите за фразеологизми. Някои от словосъчетанията бяха напълно непознати за нас.

– А кое не представляваше трудност?

– Задачите, свързани с изучените литературни произведения. Лесно познахме кои са героите и жанровете на творбите.

Критерии за съпоставка на диалозите	Текст 1	Текст 2
Предмет на общуване		
Тема на текста		
Участници		
Цел на общуването		
Условия на общуването		

С какъв тип текст е описана всяка от ситуациите? Характеризирайте езиковите особености на двата диалога – предпочетени типове думи и изречения. Направете изводи за уместността на предпочетените езикови форми съобразно конкретната комуникативна ситуация.

У5 (1) На двама петокласници им доскучава, докато госпожата изпитва и разменят писмено няколко реплики в края на тетрадките си. Образуват ли разменените реплики текст?

– (За госпожата) Днес е пощуряла.

- Скива ли Сиса как яко се е наточила!?
- Тони довечера ни сбира на купон.
- Щуро, а?
- Имаме ли домашно по гео (география)?

Коя е темата на разговора? Какъв тип свързаност е реализирана в текста? Госпожата е видяла невниманието им и иска обяснение какво си пишат в момента. Какъв тип текст ще бъде създаденият от ученика обяснителен устен текст.

У6 (1) Попълнете липсващата информация в следната таблица.

Монолог	Същност: • Форма на речево общуване, при която ..... (текстът се създава от един автор и е предназначен за един или повече получатели).⁵ • Монологичното общуване може да бъде..... (устно или писмено).
Диалог	Същност: • Форма на речево общуване между..... събеседници (двама или повече). • Най-често диалогичното общуване е ..... (пряко и устно). • При участие в диалог е уместно да се използват подходящи формули за ... (речев етикет).

Втори технологичен модел: Рецепция и анализ на текст диалог.

У1 (2) Свържете картинните изображения с предложените текстове (може да се работи в компютърен кабинет – с поставено условие учениците да поставят текста под съответното картинно изображение). Довършете започнатите реплики.

---

⁵ Евентуалните отговори на учениците са представени като информация в скоби.

Снимка 1: Google.bg

Снимка 3. www.google.bg

Снимка 2. <http://www.dvasmama.com>

Снимка 4. <http://youth.redcross.bg/>

ТЕКСТОВЕ КЪМ СНИМКИТЕ

Текст 1: – Впечатляващ е успехът Ви. Разкажете за ...

Текст 2: – Трябва да измислим лого на проекта.

– Да е нещо яко.

– И супер оригинално.

Текст 3: Мило дневниче, днес съм щастлива. С мама излязохме на разходка, пазарувахме и се забавлявахме. Да знаеш какво ми се случи още ...

Текст 4: – Сто грама лютив сос? Не е ли много?

– Сипвай смело. Ще стане супер ...

У2 (2) Предположете участниците в следния диалог:

– Ооо, к'о ста`а, брат?

– Нищо, ънфрендвам една кифла.

– С к'во те издразни?

– Не лайква снимките ми и спами постовете ми. Мега е досадна, брат.

– Пълен игнор на такива. На мен ми виси с 5 кинта.

Разбрахте ли за какво се говори в текста? Кои правила за книжовен изговор не са спазени? Опитайте се да предадете същността на диалога на разбираем и за възрастен човек език. Какви нетрадиционни средства са използвани в диалога и защо?

УЗ (2) Предположете кои са участниците в следния диалог и къде се реализира той.

- *Здравейте, госпожо. Аз съм.*
- *А, ти ли си, Невена? Оздравя ли вече?*
- *Да, от утре съм на училище. Моля Ви, кажете ми новата програма за утре.*
- *Сряда, втори срок, първи час имате чужд език, втори час – физическо ...*
- *Разбрах, при Вас сме четвъртия час. Тогава ще Ви дам извинителната бележка. Извинявайте за притеснението. Благодаря Ви.*
- *Няма нищо. До утре.*

Как преценявате представянето на ученичката по телефона – като подходящо или не. В каква ситуация е уместно да се използва подобно представяне по телефона? Предложете други варианти, с които вие в подобна ситуация бихте се представили на учителя си. Предложете други варианти на последната реплика на учителката. (Няма защо; До скоро, Дочуване и т. н.) С каква част на речта са свързани първите две реплики от диалога? Защо? (сююз; носи не противопоставителен смисъл, а нюанс на учудване) Кои изречения са свързани с наречие? Каква информация носи наречието? С кое местоимение се е самоназвала ученичката при първоначалното си представяне? От кого научаваме името ѝ? Защо? Извадете всички други местоимения, с които е назована ученичката и ги характеризирайте по вид. Възможен ли е вариант на този диалог, в който всички названия на ученичката да са представени само с местоимения? Защо? След приключване на разговора учителката се връща на масата при семейството си. Дъщеря и я пита с кого и за какво е разговаряла. Учителката отговаря:

- *Обади се Невена. Помоли ме да и продиктувам програмата за сряда.*

Възможно ли е майката да отговори на дъщеря си така?

- *Обади се Невена. Тя ме помоли да и продиктувам програмата за сряда.*

Какъв нов акцент съдържа този втори вариант на отговор? (Първи вариант – подчертава молбата; Втори вариант – кой е изказал молбата) Обобщете ситуацияите, в които бихте предпочели единия или другия вариант. Как е осъществена свързаността между изреченията във втория вариант? А в първия?

У 4 (2) Защо можем да твърдим, че предложеният запис от скайпа образува текст?

PreSi: класната даде ли домашна

Stesi: NZ Питай Петя.

PreSi: OK 10X

helin: BTW ти къде изчезна, търсиха те да те изпитват, къде се покри

Stesi: фана ме страх

helin: ем спри се

Presi: BRB и ти звънна след малко

borisdeqnov: ко стаа Пишете малко

Разбираем ли е този текст за нас? А за участниците в разговора? Спазени ли са правописните и пунктуационните изисквания в предложения текст? Задължително ли е това при общуване по скайпа? Пречка ли е нарушаването на книжовноезиковите норми за осъществяване на общуването по скайпа между ученици? Ако трябва да кажете на баба си, попитали Ви за какво говорите по скайпа, ще създадете ли свързан текст? Създайте този устен текст? Как се сигнализира при разговор по скайпа кой е адресантът на съобщението? Защо единият участник е представен с лично име и фамилия, а другият само с едно име? От кого зависи това означение? Откривате ли трети/четвърти участник в разговора? Какъв начин е предпочетен от общуващите за представянето им при комуникация в скайпа? Повторенията на имената на отделните участници в разговора образуват ли назоваващата верига на всеки един от тях? Аргументирайте се. Ако се наложи да проведете „писмен диалог” по скайпа с учителя си по даден учебен предмет във връзка с поставена домашна работа, какво бихте променили в езика на предложения текстов модел и защо?

Трети технологичен модел: Съпоставка на диалогични текстове по различни параметри (съдържание, структура, форма, обем и други).

У1 (3) В едно училище по време на новогодишното тържество става инцидент с пиратки. Директорът на училището извиква за разяснение учениците от класа, с които се е случил инцидентът, и класния ръководител. Предложени са две обяснения на случката. Кое от тях е на учителя и кое на ученик?

А. Аз, Митко и Борко носехме само три от най-леките пиратки. Ние мислехме да ги пуснем на двора, като си тръгнем. Стела ни обиди, че сме пълзльовци, които се страхуват да гръмнат в училище. Тримата се ядосахме и, без да мислим много, гръмнахме пиратките в класната стая. Наистина прибързахме.

Б. Господин директор, на всички ученици от класа е направен инструктаж за безопасно провеждане на новогодишното тържество. Всички ученици от класа, включително Недко, Митко и Борко, се подписаха. В началото на тържеството на тези момчета отново им бе напомнено да внимават, защото Стела от класа предупреди, че тримата носят пиратки. Въпреки писмения инструктаж и проведения разговор с тях, те пуснаха пиратките в класната стая. Не ги оправдавам и не приемам извинението им, че причината за техните действия е Стела.

Съобразени ли са двата текста с изискванията на типа обстановка на общуване?

Как са означени виновниците за инцидента в двата текста? Стават ли ясни имената на

трите момчета в първия текст? Защо? Официалната обстановка на разговора с директора предполага ли, според Вас, представянето на говорещия ученик, изясняващ случката. Каква синтактична роля изпълняват названията на виновниците за инцидента в различните изречения на двата текста? В кой от текстовете има название, даващо нова характеристика на тези герои в злополучната история? С какви думи е изразена оценката към тях? Обективна ли е тя, според Вас?

У2 (3) Възстановете елементите на комуникативната ситуация, с която е свързано създаването на следните два текста.

По какво си приличат двата текста? По какво се различават текстовете? Как е назован учителят в текст А? Възможни ли са подобни названия на учители в училище при разговор между ученици? А етични ли са тези названия във всяка една ситуация? Как е назован учителят във втория текст? Кои думи и названия на учителя в двата текста изразяват отношение към него? Кои други думи и изрази в диалог А изразяват отношение към преподавателя и към ситуацията? Какви типове изречения по цел на изказване са предпочетени от общуващите? Защо? При отговора си имайте предвид за коя форма на речта е характерен диалогът – устна или писмена.

А. – Идва-а-а! – Кой? – Буцата. – Сериозно ли Буцата? – Да бе, същият. – Ужас!	Б. – Ученици, след малко ще дойде колегата по физическо за коментар на случката с нашия клас във физкултурния салон. – Но защо точно господин Петров? – Защото този строг и обективен учител е бил свидетел на случката. – Но той е безкомпромисен в изискванията си ...

У3 (3) Кой от двата диалога е уместно да се редактира? Аргументирайте се. Предложете редакционен вариант.

Диалог 1:

Учител: Петя, защо вчера отсъства от училище?

Ученик: Извинете, госпожо, бях болна, а мама не успя да Ви предупреди. Днес нося извинителна бележка от лекаря. Заповядайте!

Учител: Благодаря, сега ще извиня отсъствията ти.

Диалог 2:

Учител: Митко, каква е причината за отсъствията ти първите два часа?

Ученик: Госпожо, снощи сърфирах в Интернет до късно. Голям фън се заформи с френдовете. Сутринта не съм чул алармата на телефона си.

Учител: Добре, но трябва да ми донесеш извинителна бележка.

Ученик: Окей, споко, не се косете.

У4 (3) Съотнесете диалоговите реплики с типа общуване, представено в таблицата, като използвате знаците + и –.

Реплика	Неофициално общуване	Официално общуване
<i>Тагни ме на снимката.</i>		
<i>Можете ли да ми подадете солта?</i>		
<i>Препоръчай ми някоя интересна книга за четене.</i>		
<i>Тази блуза е много яка!</i>		
<i>Пожелавам Ви прекрасен ден!</i>		

У5 (3) Кой от двата текста се отличава с конкретност? Аргументирайте се.

Текст А. – Помолих я.

– А тя – така, така, така – всичко съм уредила.

– Накрая – нищо. Е, в такава ситуация ме насади. Всичко това много ме разстрои.

Текст Б. – Аз я питам: „Еми, Катя дали ще пожелае да ме придружи на купона?“. А тя: Разбира се, че ще дойде!“ И ела да видиш какво стана. Отивам, мацето там с гадже. Станах за резил. Такъв номер на мен?!

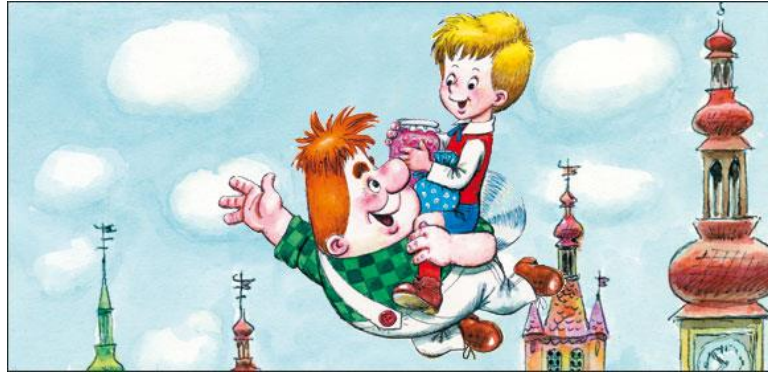
– Да, бе, как е могла да ти скрои такова нещо!

Защо за незапознатия със ситуация А са възможни различни тълкувания на текста? Открийте местоименните форми, имащи отношение към начина на представяне на информацията в двата текста. Обобщете ролята им в двата текста. В кой от двата текста показателните местоимения допринасят за свързаността на текста? Как осъществяват свързаност между изреченията тези местоимения?

Четвърти технологичен модел: Съставяне на диалог по зададени параметри на комуникативна ситуация; последващ коментар на уместността/неуместността в поведението на общуващите, на ефикасността на използваните от тях диалогови конструкции и езикови средства.

У1 (4) Представете си следните две комуникативни ситуации: (1) Родителска среща за обсъждане на ниските резултати от последната контролна работа по български език; (2) Разговор в междучасието между ученици за получените ниски резултати при последна контролна работа по български език. Характеризирайте всяка от ситуацияите с оглед на тип общуване, обстановка на общуване, отношения между комуниканти. Съставете диалог по всяка ситуация (работа по групи – по избор).

У2 (4) По-долу е представено изображение по ситуация от книгата на Астрид Линдрген „Карлсон, който живее на покрива“. Опитайте се да създадете Ваш диалог между двамата герои. Съпоставете съставения от Вас диалог с този, който е предложен от автора на съответното място в книгата.

У3 (4) Свържете началото на примерните диалози с представения снимков материал. Дайте предложения за довършване на диалогичните текстове.

- *Накъде да продължим?*
- *Предлагам да се отправим към планината ...* (Из играта „Майнкрафт“)

- *Играта става все по-напрегната.*
- *Ще те победя, то е ясно ....*

У5 (4) Предложени са три картинки – част от комикс. Създайте диалог към всяка картинка.

Фигура 1

Фигура 2

Фигура 3

Подредете картинките в тази последователност, която считате за правилна. Защо могат да се предложат варианти в подредбата на комикса? Какво ще се наложи да промените в предложените от Вас диалози по картинките при промяна на подредбата на комикса? Коментирайте предложените от двамата ученици диалози като последователност, съдържателна и формална структура.

Диалог 1

Фигура 3

– Здравейте, може ли един букет цветя.

– Заповядай!

– Благодаря Ви. Бързам за среща с приятелката ми.

Фигура 1

– Здравей, не ми се сърди, почти навреме съм тук.

– Чакам те вече цели 3 минути.

Фигура 2

– Закъснях минутка, защото ти купувах цветя. (Изважда скритите цветя.) За теб с любов. Хайде, вземи ги ... и към филма.

– Да побързаме.

Диалог 2

Фигура 1

– Здравей, съжалявам, че малко закъснях, но автобусът се забави.

– Не ме интересува, едно момиче никога не трябва да чака.

– Изчакай още секунда ...

Фигура 3

– Добър ден, дайте ми бързо най-хубавите си цветя, защото приятелката ми е сърдита.

– Заповядай и успех!

Фигура 2

– Голямо извинение с малко красиви цветя! Прости ми!

– Този път ти прощавам с усмивка, но внимавай занапред.

У5 (4) Предложените реплики са откъс от книгата на Карло Колоди „Приключенията на Пинокио“. Опитайте се да ги подредите така, че да се получи свързан текст. Кои думи и

изрази биха Ви помогнали да свържете репликите в цялостен диалог? Ако не се справяте, ще трябва да прочетете книгата на Карло Колоди ...

- *А аз се заплесвам и скитам през цялата година. (10)*
- *И ще станеш, ако съумееш да го заслужиш ... (3)*
- *Много лесно нещо: да свикнеш да бъдеш добро момченце. (5)*
- *Сега би трябвало да стана и аз човек като другите. (2)*
- *А аз никога не слушам. (8)*
- *А аз винаги лъжа. (12)*
- *Обещавам. Искам да стана и аз добро момченце и да бъда утеха на баща си ... (16)*
- *Съвсем не си! Добрите момчета са послушни, а ти ... (7)*
- *Добрите момчета казват винаги истината. (11)*
- *Че не съм ли? (6)*
- *Добрите момчета отиват на драго сърце на училище ... (13)*
- *А за мен училището е мъчище. Но от днес нататък искам да променя живота си. (14)*
- *О, до гуша ми дойде да бъда все кукла! — извика Пинокио, като се удари по главата. (1)*
- *Обещаваши ли? (15)*
- *Наистина ли? И какво мога да сторя, за да го заслужиш? (4)*
- *Добрите момчета обичат да учат и да се трудят, а ти ... (9)*

Кои думи и изрази от текста Ви помогнаха, за да осъществите правилната подредба на изреченията в текст? Коментирайте особеностите на конструкцията *въпрос – реплика-отговор* в един диалогичен текст. С какви части на речта започват изреченията в реплика 4? В каква посока в текста осъществяват връзка съюзът и местоимението от второто изречение на репликата?

У6 (4) Предложеният текст представя кратко интервю на журналист с кмета на Шумен във връзка с традиционното провеждане на Карнавал на плодородието в Шумен.

Журналист: *Господин кмет, кога ще се проведе Карнавалът на плодородието?*

Кмет: *За девети път 30 от септември до 2 октомври 2016 година в Шумен ще се проведе Карнавал на плодородието.*

Журналист: *Разкажете малко повече подробности.*

Кмет: *Нашият Карнавал разчупва рамките на европейската традиция, според която времето за празнуване е в края на зимата или началото на пролетта, защото се провежда около 14 октомври – Петковден. Тогава според народната традиция приключва есенният аграрен цикъл и отбелязваме не края на постите, а края на полската работа. Друга характерна черта на шуменския карнавал е съчетанието между родните фолклорни традиции и карнавалната култура на европейските градове.*

Журналист: *Откъде идва идеята за провеждането на Карнавала?*

Кмет: *Този празник започна своята история през 2000 година и се провежда на всяка четна година в три дни. От празник на успешно събраната реколта, представящ плодородието като готова продукция, в следващите издания той се разрасна и разнообрази, защото в карнавалните картини се представяше темата*

плодородие и в други сфери от човешкото битие – и в природата, и в мислите, и в политиката, и в историята, и в изкуствата ...

Журналист: Какви участници се включват в дефилетата и празненствата?

Кмет: В последното издание на Карнавала през 2014 година участваха над 3 000 души, на възраст от 2 до 82 години. През годините са гостували групи от различни краища на България. Гости са били и ансамбли и карнавални групи от Македония, Унгария, Малта, Черна гора, Белгия, Сърбия, Румъния, Германия, Грузия, Украйна, Италия, Словения, Литва.

Каква нова информация научихте от текста? Участвали ли сте в подобни събития и какво е отношението Ви към тях? Спазени ли са нормите на културно общуване в предложения диалог? Аргументирайте се. Представете си, че сте определен/а да проведете кратко интервю със случайни хора по време на Карнавала на плодородието. Предложете поредица от въпроси, които бихте им задали. Помислете могат ли въпросите в своята последователност да създадат текст. Помогнете си в отговора с решаването на следната тестова задача: а) да, защото са създадени от автора за определено лице; б) не, защото това са отделни изречения; в) не, защото не са подредени по смисъл.

У7 (4) Имате възможност да се включите с текст в раздела „Език в действие“ на училищния вестник, като предложите правила за диалогично общуване, които да са съобразени с изведените два типа показатели, предложени в таблицата⁶.

Правила за актуалност на съдържание то и достъпност до получателя	Правила за толерантност и учтивост в общуването

Разделението на типовете учебни ситуации е условно. Предложените задачи в своята цялост насочват към идеята за необходимостта темите от раздела за развитие на комуникативни компетентности да бъдат целесъобразно планирани още на равнище тематично разпределение в контекста на съотнесеност с учебното съдържание от останалите езикови раздели в учебната програма за съответния клас. Тази планираност предполага ясна визия на учителя както за основните теоретични постановки, които трябва да бъдат усвоени (като обем, последователност, акценти), така и за технологичните модели, чрез които е целесъобразно да бъде усвоено последователно предвиденото учебно

---

⁶При изпълнението на задачата могат да се използват идеите от Книга за учителя по български език 5. клас [Георгиева и др. 2016: 106].

съдържание за диалог през учебната година. Представените упражнения не извеждат инвариантна последователност на речеви дейности по анализ на диалогичен текст/дискурс. Упражненията в своята цялост обаче актуализират няколко групи особености на диалогичния текст, актуални и за педагогическия дискурс: съотнесеност на съответния тип общуване със сфера на употреба (битово-разговорна, медийна, дидактическа, естетическа – и като процес на рецепция на такъв текст, и като елемент от художествени текстове); експлицирани от диалога отношения между говорещите, изразяване от говорещите на отношение към предмета на общуване; свързаност на диалогичния текст на две равнища: съдържателно равнище (тематична насоченост, логика на въпросите, последователност на обсъждането), формално-структурно равнище (роля на различни езикови средства, възможни/подходящи обръщения, форми на речев етикет, специфика/нетрадиционност на езикови средства при електронно общуване и други). Вариативността на текста диалог е разчетена в различни контексти: еднаква тема – различни участници/условия на общуване, различни субективни модели на общуване в аналогичен контекст, специфика на диалогично общуване в ежедневна и в естетическа сфера, отвореност за индивидуални предложения по започнат диалог към графично представена (чрез снимка, изображение) ситуация, подреждане на диалог от предложени реплики и др.

Предложените в статията технологични модели са обвързани с възможности за развитие на различни страни на комуникативната компетентност на учениците. Задачите актуализират ролята на разнообразни техники в процеса на усвояване на умения за диалогично общуване като аспект от дискурсна компетентност: умения за продукция и дописване на текст, за рецепция и анализ на текст при съотнесеност с различни комуникативни ситуации, разграничаване на монолог и диалог, съпоставка на диалогични текстове от различни сфери на общуване и социокултурни контексти (включително и анализ на комуникативната ситуация на диалози, представени в художествени текстове), взаимнообвързаност на текстовото съдържание, структура и функция с параметрите на различни комуникативни ситуации (време, място, код, канал, отношение между комуникантите). Рецептивно-аналитичните дейности са съотнесени с изводи за логичност, съдържателност, цялостност, завършеност на текстовете; съпоставително-анализационните дейности пък насочват към характеризиране на диалогичната структура и езиковата форма. От една страна, въпросите в задачите предполагат анализ на инвариантното в диалогичните конструкции, на стереотипните реплики в речевия етикет (установяване/приключване на контакт, обръщение, повторителност на част от въпроса в

последващата го реплика и др.); от друга страна, насочват към изводи за свободата на изказа, за съотношението между оригиналност и собствен стил на изказ. Задачите акцентират върху диалога и като готов речев продукт, езиков конструкт (с обща тема, логика на структуриране, специфика на диалогично конструиране), и като речево действие, като комуникативен модел на общуване, успешността на който се свързва с последователни, целенасочени действия на съобразяване на съдържанието и формата на диалогичния речев продукт със спецификата на комуникативната ситуация и отношения между комуникантите. Характеризирането на съответните типове текстове в социокомуникативните им контексти (сфера на общуване, отношение между комуниканти, условия (време, място) на общуване) като рецептивно умение е предпоставка за формиране на продуктивни умения за съставяне на диалози, съотнесени с комуникативна ситуация, комуникативно намерение. Подобни модели на работа актуализират поведенски стереотипи на диалогично общуване с позитиви, отнасящи се до лаконичност/икономичност на изказа, опора на ситуацията, демонстриране на уважение към другия, зачитане на мнението на отсрещния и др. Тези технологични модели позволяват и обвързване на работата по учебното съдържание за диалог с работата както по други теми от раздела за развиване на комуникативни компетентности (например за представяне и самопредставяне), така и с работата по теми от учебното съдържание по български език. Целенасочено са включени провокативни задачи, предполагащи работа с текстове от ежедневието на учениците (общуване в битова сфера по лични теми; общуване в официална и неофициална обстановка по проблеми, свързани с училищния живот; общуване чрез съвременни електронни средства). Част от задачите в четвърти технологичен модел актуализират изводи за това, че самите въпроси сами за себе си не създават цялостен текст, защото са отделни изречения – отделните въпроси не са комуникативна единица, но в своята цялост са предпоставка за създаването на комуникативната единица текст (в процеса на последователното съдържателно и формално свързване на въпросите с последващите ги реплики). Предположените от упражненията действия по анализиране на диалогични речеви продукти експлицират обвързаността с параметрите на комуникативната ситуация не само на информативните аспекти на диалога (тема на разговор, начин на представянето ѝ), а и на перформативните му аспекти (въздействие върху общуващите). Работата с езиковите структури на диалогичните текстове (лексикални предпочитания, типове изречения и словоредни модели, съпроводеност с жестово-мимически реакции и др.) актуализира два типа формални особености; предполага изводи за различните модалности на диалога, за

различните способи за лингвистично и паралингвистично акцентиране: на равнището на самия текст диалог (речев етикет, предпочетени синтактични конструкции, използвани обръщания и думи за въздействие) и за мястото на текста диалог в цялостен текст (доколкото интелектуалните възможности на учениците от 5. клас позволяват подобна дейност). Упражненията предполагат изводи за употребата на езика като стилистичен ефект и като стилистичен дефект (трафаретност и оригиналност на повторения с различни нюанси и на различни равнища, предимства и недостатъци на тези повторения).

Задачите от предложените технологични модели могат да бъдат използвани не само в часове за развитие на комуникативни компетентности, а и в уроци от учебното съдържание по български език (раздели морфология, синтаксис; работа по правопис и пунктуация). Предложените упражнения актуализират ролята на вътрешнопредметните връзки български език – литература чрез представените модели на работа с текстове от изучени вече художествени текстове или имплицитно заложили препоръки за бъдещо прочитане на цялостен художествен текст (поради интересен, заинтригуващ, предложен откъс от него). Разнообразието на упражнения насочва и към целесъобразността на усвояването на учебното съдържание за диалог в контекста на интерактивен образователен дискурс, обвързан с диалогична комуникация на различни нива: учител – ученик, ученик – ученик, ученик – нагледно (интерактивно) средство. Така предложените модели актуализират и образователно-възпитателните функции на медиаторната роля на учителя в процеса и на непосредствено общуване, и на използване на компютърно опосредствана комуникация в педагогическия дискурс при усвояване на знания и умения за диалогично общуване.

ПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА:

- Георгиева и др. Георгиева, М., В. Жобов, Д. Димитрова, В. Габровска, П. Митева. Книга за учителя по български език 5. клас. София: ИК Анубис, 2016.
- Кривин: 1977: Кривин, Ф. Принцеса Граматика. – В: Несериозните Архимедовци. София: ДИ Техника, 1977.